Ђорђина М. Трубарац Матић[1]
Етнографски институт САНУ, Београд[2]

УДК 393.95(=163.41)(498)
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.33

ПОЗИВАЊЕ МРТВИХ РОЂАКА ЗА ТРПЕЗУ: ОБРЕДНО-КАЛЕНДАРСКИ ОКВИР ОБИЧАЈА МЕЂУ СРБИМА У КЛИСУРИ (РУМУНИЈА)

Током теренских истраживања обављених у првој половини јула 2025. године у клисурским насељима Стара Молдава, Радимна, Српска Пожежна и Белобрешка (уз прибављање података о обичајима у Мачевићу), сакупљене су нове информације о обичају позивања мртвих сродника на празничну трпезу. О овом обичају је до сада говорено искључиво у контексту позивања мртвих сродника на славу, тј „свеца“ (обичај забележен међу српским живљем у клисурским и пољадисјким селима током теренских истраживања обављаних 2017. и 2019. године). Најновији теренски подаци указују на већи број празника (Божић, Васкрс, Спасовдан и Духове), као и породичних прослава (свадбе, крштења), на чија славља се позивају мртви чланови породице тако што се уочи празника / прославе одлази на појединачне гробове и експлицитно им се упућује вербални позив да се придруже прослави. Овај позив је праћен низом ритуалних радњи. У раду се прикупљени теренски подаци стављају у шири контекст веровања и обредних пракси забележених међу Србима.

Кључне речи: Срби у Румунији, Клисура, комуникација с мртвима, позивање мртвих на празничну трпезу и породичне прославе, култ предака.

У оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* (2016–2025) реализованог под руководством проф. др Михаја Радана, екипа Етнографског института САНУ је 2017. године боравила у клисурским селима Белобрешки, Дивичу и Старој Молдави, са задатком да прикупи податке о обичајима у вези са прославом породичне славе (свеца), циклуса божићних празника и свадбом. Том приликом је забележен обичај позивања умрлих сродника на породичну славу, о којем су две године касније добије-

[1] djordjina.trubarac@ei.sanu.ac.rs

[2] Овај рад је настао као резултат сарадње Етнографског института САНУ и Центра за научно истраживање културе Срба у Румунији. Теренска истраживања су обављена у оквиру рада на пројекту *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* (2016–2025) под руководством проф. др Михаја Радана. Финансијски и логистички су их Савез Срба у Румунији и Центар за научноистраживање културе Срба у Румунији. Прилог је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/ 200173, од 4. фебруара 2025.

ни подаци и у ареалу Пољадије (Румунија) током истраживања обављених у Соколовцу, Луговету и Златици. Теренска грађа о овом обичају је парцијално презентована и прелиминарно коментарисана у два рада објављена у Исходиштима (в. Трубарац Матић 2018, 2020), а детаљна анализа целокупне грађе сакупљене закључно с 2019. годином објављена је у монографији *Срби у Румунији II: етнолошка истраживања Божића, Крсне славе и свадбе* (Ивановић Баришић, Трубарац Матић, Богдановић, 2022). Ту се могу наћи транскриптки казивања 12 саговорника о овом обичају, као и њихова упоредна анализа (в. Трубарац Матић, 2022: 185–196).

Генерално, током ових теренских истраживања разговори су претежно вођени са саговорницима у поодмаклим годинама, те је у појединим сегментима разговора на задате теме прикупљање података могло било отежано услед „крхкости сећања“ (уп. Богдановић, 2021: 47). Ипак, у случају овог обичаја, нисам ниједном приметила да је проблем у изношењу података била колебљивост сећања, већ да се, у случају једног мушког саговорника, радило о непотпуним сазнањима о томе шта тачно жене пред навечерје славе раде на гробљу (уп. Трубарац Матић, 2022: 187), док се у случају значајног броја саговорница радило, или о већ редукованом облику обичаја који им је познат (уп. Аксић, 2018: 14-15), или о евидентној аутоцензури, тј. свесном прикривању, парцијалном изношењу података, избегавању да се они дају применом различитих стратегија (скретањем теме, релативизацијом значаја самог обичаја и сл.).[3] Аутоцензура је могла потицати како из свести о томе да је обичај осуђиван / забрањиван од стране свештенства и дела заједнице који следи црквене препоруке, тако и, потенцијално, услед несигурности у то да истраживач који долази из градске / академске / интелектуалне средине може да стекне негативан утисак у вези са саговорницом. Упркос уоченим препрекама, било је у сваком селу жена које су сасвим отворено и без устезања детаљно описале све појединости ритуалног позивања мртвих на прославу свеца, сматрајући то неопходном радњом која никако не би смела бити прескочена.[4]

Основни идеалтипски модел обичаја подразумева да најстарија женска особа из куће (домаћица, или, ако она није у могућности, нека друга жена из домаћинства),[5] дан пред славу, још за дана, оде на локално гробље носећи са собом по свећицу за сваког умрлог члана породице, црно вино и / или воду и жртвени дар у храни (мале обредне хлепчиће који су данас

[3] За детаљну анализу исказа и стратегија прикривања података од стране саговорница, в. Трубарац Матић 2022: 193–195. Индикативни би могли бити и други потенцијални разлози због којих обичај раније није био документован, о томе в. Трубарац Матић, 2022: 186–187.

[4] У вези са емском перцепцијом значаја овог обичаја в. Трубарац Матић, 2018: 375–376; 2022: 189, 196.

[5] По наводима саговорница, мушкарац може обавити овај обичај само онда ако у кући више није преостала ниједна женска особа, тј. из нужде (в. Трубарац Матић, 2022: 188).

најчешће замењени колачима или куповним слаткишима; дулешнице, оранхе, јабуке). Код сваког гроба она окади гроб, запали свећицу за умрлога, прелије гроб вином / водом, остави нешто од донете хране и, експлицитним обраћањем умрломе, обавештава га да је сутра слава и позове га да дође на прославу. Тако ради код сваког гроба.[6] По изласку са гробља, крај капије остави нешто хране за остале мртве (опционо[7]). У повратку даје дарове у храни и слаткишима деци или сиромасима на које наиђе успут, намењујући сваки за по једног од покојника који је претходно позиван на славу.

Као објашњење зашто се неким мртвима гроб прелива црним вином, а неким црним вином разблаженим с водом, или само водом, саговорнице су наводиле да то завити од тога да ли се навршило годину дана од смрти покнојника или не. У случају да се навршило, гроб је заливан вином, а уколико се радило о недавно умрломе, тј. умрломе од чије смрти није прошло годину дана, тај гроб је требало преливати водом или вином помешаним с водом. Логика варијабилности ове ритуалне радње црпи значење из симболичке везе између црног вина и крви, с једне стране, и веровања да крв има оживотворавајућу снагу, с друге, као и увреженог веровања да је до навршених годину дана од смрти статус умрлога још увек нестабилан, јер се период прелаза у други свет није сасвим завршио, те га с тога не треба „оживљавати“ течношћу која има животворну снагу у овоземаљској сфери (Трубарац Матић, 2022: 193).[8]

Одступања у казивањима саговорница забележено је и у вези са информацијом о кађењу гробова тамјаном – у Златици се практиковало, док у другим селима нисмо добили потврду да га је било, шта више, у Соколовцу је експлицитно негирано да се тада кади уз инсистирање да се кађење врши само током појутрице (намењивање хране умрлима које се врши дан након славе).[9]

Теренско истраживање у Клисури, јун 2025. године

У јуну 2025. године, екипа Етнографског института САНУ је спровела ново теренеско истраживање на територији Клисуре, у насељима Стара Молдава, Радимна и Српска Пожежена. С обзиром да је наш претходни бо-

[6] Уколико је умрли сахрањен на другом месту, онда се крај гроба неког од рођака сахрањеног на том гробљу позове и члан породице који је сахрањен негде другде.

[7] Овај податак смо забележили само у Златици, Пољадија, в. Трубарац Матић, 2022: 191–192.

[8] Сем описаног типа одступања у моделима преливања гроба, забележено је неподударање у вези са тиме каквим покретима се преливање врши. Први модел се поклапа с начином на који свештеници преливају гроб вином током сахране и помена, тј. исцртавајући њиме знак крста. Други се састоји у томе да се проливањем вина исцрта кружница око гроба (в. Трубарац Матић, 2022: 193).

[9] За казивања о овоме в. Трубарац Матић, 2022: 189–192, 195–196. О појутрици, в. *Исто*; 206–207, као и Трубарац Матић, 2018: 379–381.

равак у Клисури 2017. године био прво наше истраживање у тој регији, он је за циљ имао рекогнистицију терена и било је неопходно вратити се поново, овог пута, са знатно прецизнијим упитником и јаснијом идејом о томе које би теме било потребно продубити. Обичај позивања умрлих на свеца је био једна од тих тема, јер иако смо управо ту 2017. први пут документовали податке о њему, за обичај смо сазнали при крају свог боравка у Клисури, тако да је већина разговора вођених том приликом обављена без постављања питања о овом обичају. Овог пута, на сугестију колегинице Милине Ивановић Баришић с којом смо били на терену 2017. године, у упитник је уврштено питање да ли се иде на гробље пред Божић, јер га раније у нашем упитнику није било (уп. Ивановић Баришић, 2022: 141–145). Увођење питања о изласку на гробље на Бадњи дан отворило је врата сасвим новим сазнањима не само о обичају позивања мртвих на ручак, већ и о знатно проширеном броју календарских тачака годишњег обредног циклуса у којима се овај обичај врши, као и о обичајима животног циклуса чији је он саставни део.

Претходно је било забележено у Соколовцу (2019) казивање о обичају одласка на гробље на Бадњи дан и у Суботу пред Духове, али без описа дешавања на гробљу том приликом (уп. Ивановић Баришић, 2020: 103). Такође, у Старој Молдави је 2017. забележен обичај да се на Бадњи дан, поподне, иде на гробље, на које се носе грожђе и *бабице* на којима је утиснут *проскур*, а податак о изласку на гробље током Бадњег дана је заблежен и у Златици 2019, али поново без детаља у вези са тиме шта се на гробљу ради (уп. Ивановић Баришић, 2022: 29–30).

Овде ћу прелиминарно, у кратким цртама, изложити основне податке о овом обличају који су документовани током теренског истраживања у Клисури у јуну 2025. године.

У Старој Молдави смо разговарали са саговорницом (1944) с којом су вођени разговори и 2017. године, с тим што је она тада потврдила да зна за обичај изласка на гробље дан пред свеца када „неки“ позивају умрле на прославу, али је избегла да пружи више информација скрећући разговор у другом правцу, чиме је показала да не жели о томе да прича (в. транскрипте у Трубарац Матић, 2018: 377; 2022: 190, казивање 3). У јуну 2025. јој је постављено исто питање. Овог пута је била отворенија и без зазора је потврдила да и она сама практикује овај обичај, пруживши детаљан опис радњи које том приликом врши. Овде ћемо навести тек фрагменте:

> И ја то исто радим и даље је остало. [Како се то ради?] Па то је на *навечери*, уочи славе, свака кућа која слави славу, та иде на гробље увече, узме у котарче, ставим слаткиша, јабуке и шта има у кућу спремно (...) и ондак се прелије свака гробница, се упали свећица, се прочита једна молитва тамо... ко... ко шта зна, како зна (...) А многе жене читају *Оче наш.* Толико знају – то.

По њеном казивању, након молитве следи преливање гроба мешавином вина и воде, које се врши унакрст, а потом се каже:

Дођи, сутра ми слава, дођи на вечеру и дођи сутра на славу. То се каже свима мртвима, на име. То... то... то је остало и данас. Знам код моји, не знам код свакога посебно да л' свако, али... пуно је гробље и дечица из свог села се скупе и сви иду на гробље да им делиду. Понеседу и они котарче, па напуну котарче свега: *Дај мене, дај мене, дај мене...!* Тако ручице [показује испружене дланове]. И сад као да гледам и ја сам то била исто. [Кад сте били дете?] Јесте. То свако... Од гробнице, како која бака дође, ми бегамо на ту гробницу. Онда бегамо на другу и тако: *Дај мене, дај мене, дај мене...* То смо искали. (...) Правили се колачићи од хлеба. Правили се тако мали колачићи, правили (…) [Јесу ли се звали некако?] Не... *бабице*, ми смо звали... То су... *бабице*, тако су казивали, све те *бабице*. За гробље све што је било све се звале *бабице*, не хлеб. Хлеб је друго шта, а колач за славу се каже *колач*, *славски колач*, погача је *погача*, а ово су *бабице.*

Упитана о томе да ли се пред Божић иде на гробље, одговорила је потврдно, рекавши да се током Бадњег дана „обавезно" одлази на гробље и носе се исти предмети као и пред славу, с тим што се на Бадњи дан носе и гранчица од бадњака или од јелке – њима се заките крстови на гробовима. Крај сваког гроба се обаве идентичне радње као и пред славу и умрли се позове да празник прослави заједно са живима:

Окади се и каже: *Сутра је велики дан, Христос се родио...* назначиш... свака гробница који је мртав, ти назначиш да је то, да је то велико славље, да је то рођење Христово... и они треба да знају то, да се јавиш њима. [Па је л' га позовете на Бадње вече?] Јесте, ми смо... сви се сакупимо, сви на једно место и онда дођеду... кажемо да дођу и они на вечеру... Сутра идемо у цркву рано.

У овом казивању, саговорница у својој експликацији у вези са тиме зашто мртве треба обавестити о наступајућем Божићу потврђује раније уочено веровање да мртви немају увид у проток времена и у празнични календар (уп. Трубарац Матић, 2022: 194–195). Оно што свакако привлачи посебну пажњу је откривање саговорничиног убеђења да мртви заиста долазе на славу: *Јесте, ми смо... сви се сакупимо, сви на једно место и онда дођеду...* да би се потом у наставку поколебала и ублажила своје речи са *кажемо да дођу и они на вечеру*, а онда и променила тему речима: *Сутра идемо у цркву рано.*

У Радимни смо разговарале с једном саговорницом (1958), која је детаљно описала обичај како у савременом облику (када се дарују бомбоне и слатикиши), тако и у старијем, када су се на гробље носиле бабице, ораси и дулешнице. Формулу позивања умрлих износи редуковано: умрлима се *најáви / назнáчи*, да је сутра светак, али да *није добро да их вичеш, то не ваља*, тј. да их не треба позивати. Она признаје да их је раније позивала да дођу на ручак све док је једна жена, која ју је видела како позива своје умрле, није упозорила: *Јој, јој, то више никад да не кажеш, да их вичеш да дођеду они! Само да им кажеш да је сутра светак, а не да их вичеш да дођу*

код тебе!. За то пружа следеће објашњење: *Јер пре патили многи који су то радили, па дола́зили, пак онда лупа́ли на тава́не и правили неке врсте које да се плашиш, није добро да вичеш мртвога да дође кући*. Када је упитана да ли се тако нешто ради и пред Божић, одговорила је позитивно с назнаком да се ради на Бадњи дан, у Велику суботу, тј. дан пред Васкрс, као и пред Дове (Духови).

У Српским Пожеженима потврђено је да је ова пракса постојала (на основу саговорникових сећање из детињства), али данас је изобичајена. Једна саговорница, која се удајом преселила у ово село, а која је родом из Мачевића, описала је на који начин је овај обичај вршен у Мачевићу када је она у њему живела, а како је тврдила, уобичајен је и данас:

> У Мачевић се ишло. [Како је то изгледало?] Исто тако, носи се, па се тамо окади, којешта, ал' ни се тај дан на славу одлазило на гробље, него један дан пре, да, као да... тако су они рекли да позоведу мртве на славу. Стварно је то било у Мачевиће.

По речима ове саговорница, након што би се окадили гроб и храна, три пута би било изговорено *Христос воскресе из мертви*, након чега би уследио позив: *Сутра је светац, да дођете... то се увек радило.* Ова саговорница је рекла да се иста ствар радила у Мачевићу и пред свадбу: *И то се увек радило у Мачевић и пре свадбе, уочи свадбе иде се исто на гробље, каже се мртвима да се сутра жени тај и тај, исто се окаду...* На питање испред којих све празника се тако радило одговорила је: *Па кад је у кућу неки празник, тако неки велики празник у кућу*. Упитана да поименце наброји празнике када се мртви позивају, она је сем свеца навела свадбу неког од укућана, крштење детета из куће, као и дан пред Дове (Духове), Спасовдан и Васкрс:

> За Васкрс обавезно се ишло за Велику Субо́ту на гробље и на Велики Четвртак се ујутро палила ватра (...) на гробље, код нога, као да им угреју мало ноге, мртвима... сас бурјаном, обавезно бурјан се палио, штапови од бурјана.

Саговорници из Српских Пожежена су објашњавали ове обичаје као знак поштовања према мртвима.

Подаци да се умрли позивају и на свадбу, крштење и пред Спасовдан су добијени последњег дана истраживања, када су разговори у Радимни и Старој Молдави већ били обављени, те није било могућности да се постојање таквих пракси потврди у тим насељима. Ипак, интервјуисана је једна саговорница у Белобрешки, с којом је 2017. вођен опширнији разговор на тему изласка на гробље пред славу и постављено јој је питање о томе када се све мртви позивају да дођу на ручак / вечеру. Њен одговор је потврдио информацију из Мачевића да се мртви позивају на Бадњи дан, Велику Суботу, пред Спасовдан – с тим што је наведено да их на ручак треба звати у среду уочи Спасовдана – затим пред свадбу, пред крштење и пред Дове (Духове), чиме су информације о постојању овог обичаја потврђене и у Белобрешки.[10]

[10] На могуће рецидиве овог обичаја вршеног некада међу поморишким Србима могао би

Присуство предака током сва три дана прославе славе у моделу прославе свеца међу Србима у Клисури и Пољадији – за трпезом навечерја, затим током главног дана прославе свеца и сутрадан ујутро на појутрици, када се целокупна трпеза намењује мртвима (в. Трубарац Матић, 2022: 183–207), те њихово учествовање у прослави заједно са живима, указују на славу као на чворишну породичну прославу која имплицира окупљање чланова породице с обе стране постојања око заједничке трпезе, иако, још увек, с недовољно разјашњеном мотивацијом оваквог окупљања. Својевремено је Веселин Чајкановић изнео мишљење да народно веровање у то да је светитељ невидљиво присутан током прославе славе има своје корене у претхришћанском слоју, те да је пре фигуре хришћанског светитеља ту функцију имао предак-родоначелник (Чајкановић, 1994: I, 444).[11] Уколико бисмо ово мишљење прихватили као тачно, оно би свакако указивало на постојање култа предака инкорпорираног унутар славског обичаја, али не би само по себи објашњавало обичај позивања осталих умрлих чланова породице на славу, сем ако не би подразумевало *заједничко* окупљање око родоначелника и заједничко прослављање овог породичног празника.

Веселин Чајкановић је у неколико наврата – бавећи се обредима прелаза, конкретно, појединим српским свадбеним обичајима – указивао на фингирано или симболично присуство мртвих предака које он препознаје у одређеним обичајним дешавањима у којима преци долазе „да би узели учешће у једној породичној свечаности“ (Чајкановић, 1994: II, 197), током које бивају „намољени, или нагнани, да пристану на ново стање ствари, односно да приме новог члана у своју средину (...) млада невеста (...) бива представљена својим новим прецима“, а да би се то постигло „потребно је да преци о дану свадбе буду поред нас, другим речима: ми морамо учинити све што можемо да бисмо их, у најважнијим свадбеним моментима, привукли и прикупили“; као „најсигурније средство“ да се то постигне помиње управо жртву у јелу (за све цитате в. Чајкановић, 1994: II, 153–154).[12] Ова обредна логика налази потврду у обичају забележеном међу клисурским Србима да дан пред свадбу, одлазе на гробље и позивају своје умрле рођаке да се придруже свадбеној прослави, као и да им пред упућивање позива дарују жртве у храни. Иста обредна логика се може применити и код крштења детета, такође обреда прелаза, којим се, на правом месту, остварује улазак

да указује податак забележен у Нађфали да у суботу пред Духове жене носе крофне или просфоре на гробље и тамо их деле преко гробова за душу покојника (Чоботин, 2018: 407). Ипак, пошто се ту ради о задушној суботи, када су радње овог типа уобичајене на широком етнолошком простору насељеном Србима, тешко је потврдити да ли таква веза постоји.

[11] О траговима ових веровања који се могу наћи у славским песмама, в. Трубарац Матић, 2019а: 191–192.

[12] О староримском обичају који кореспондира с овим и са српским бацањем ораха у углове просторије за Бадње вече в. Чајкановић, 1994: II, 210–218.

новог члана у Цркву, али који има и социјалну функцију потврђивања уласка детета у заједницу и који је, у случају обичаја позивања умрлих рођака, свакако у себе интегрисао елементе и обредну логику неког претхришћанског обреда с истом функцијом.

Што се Божића тиче, опште је познато и прихваћено становиште да су српски божићни обичаји у себе уградили веома разгранату парадигму претхришћанских веровања и пракси, од којих они који се везују за Бадње вече указују на веровање у присуство предака у кући током те ноћи. Обичај излажења на гробље на Бадњи дан, уз уобичајене радње (кађење, преливање гроба, паљење свећица, остављање дарова у храни) забележено је и међу Србима у Србији (уп. Ивановић Баришић, 2007: 72).

Обичај излажења на гробље с жртвеним понудама у храни које се врши пред саму прославу Ускрса етнографски је забележено на ширем српском етничком простору. Тако су у селима Алексиначког Поморавља жене сасвим рано на Ускрс ишле на грбоље где „деле за душу покојника“, док се у граду ишло на гробље „одмах после поноћи“. На Велику Суботу је у банатскохерским селима мешен „колач за гробље“, а на гробље се ишло како тог дана тако и, што је опште распрострањено међу српским живљем, на други дан Васкрса. У хомољским селима се пре васкршњег ручка одлазило на гробље и ту су се делила јаја и колачи за душу умрлих.[13] Исти обичај је забележен међу поморишким Србима (Чоботин, 2018: 405). Други дан Васкрса, у народу познат као Побусани понедељак, у неким крајевима је имао назив Ускрс за мртве, а у Гружи се обавезно на тај дан излазило на гробље, јер се веровало да је тог дана „ускрс покојника“ (Недељковић, 1990: 253). Парадигми ових обичаја свакако припада и обичај позивање умрлих сродника на прославу Васкрса забележен међу клисурским Србима у Румунији, као и паљење ватри налагањем бурјана крај гробова, са стране где се налазе ноге покојника: *да им угрејy мало ноге, мртвима.* Иначе, бурјану (*sambucus ebulus*) се у народним веровањима приписује спасоносна снага, лековита природа, способност да заштити од уједа змије и од смрти (Чајкановић, 1994: IV, 52). Све наведено кореспондира с веровањем које је забележио Вук Врчевић, да „они који умру кроз три дана ускршњег празника улазе кроз отворена врата у рај, јер је пакао затворен“ (прем. Недељковић 1990: 252). Ово веровање би могло да објасни зашто клисурски Срби позивају умрле да уочи Васкрса изађу из својих гробова, јер имплицира да ће они мртви који су устали пред Васкрс (захваљујући својим живим сродницима који су их прво упозорили да је за то куцнуо час, а затим им и „загрејали ноге“ ватром од бурјана) имати на располагању три васкршња дана да се у свет мртвих врате кроз отворена врата раја, јер је су врата пакла тада затворена.

Коначно, поставља се питање функције позивања умрлих да дођу у посету живима за Спасовдан (врши се у среду пред овај празник) и за Дове

[13] Сви наведени подаци и цитати преузети прем. Недељковић, 1990: 250–251.

(у суботу пред Духове). У црквеном календару је субота пред Духове посвећена мртвима, јер тада падају Духовске задушнице, па остаје нејасно да ли је у овом случају дошло до инкорпорирања обичаја позивања мртвих у већ постојећи црквени календар задушних празника, или је у неком тренутку, у даљој прошлости, Црква фиксирала Духовске задушнице за од раније постојећи празник посвећен мртвима. У случају Спасовдана ствари су јасније, јер у црквеном календару не постоје задушнице које падају ни на овај празник, ни у среду која му претходи, те позивање умрлих указује на пројектовање обредног народног календара на црквени, те присуство претхришћанског слоја скривеног под окриљем овог хришћанског празника. У вези с тим би могло бити индикативно да је Миле Недељковић у шумадијским селима забележио праксу обележавања тзв. Спасовданских задушница, које су одржаване пре сванућа:

> На гробље су, иза поноћи, одлазиле породице које су се надале да ће на овај празник моћи да виде своје покојнике. Задушнице су неме – одлазило се, бивало на гробљу и враћало ћутећи. На гробовима су паљене свеће и стављане понуде, само не онако обилате као о другим (правим) задушницама и, уз крст или споменик, прислањано је огледало. Верује се да се у огледалу може појавити и видети покојник. Са гробља се одлазило у свитање, а пре изгрева сунца. (Недељковић, 1990: 229)

Закључна разматрања

Међу српским становништвом у Румунији које насељава села Дунавске клисуре постоји неколико презника из црквенонародног календара који су перципирани као „велики породични празници“ током којих чланови породице с обе стране постојања треба да буде на окупу и заједно их прославе. То су породична слава (светац), Божић, Васкрс, Спасовдан и Духови. Сем ових празника, у породичне прославе на које је потребно позвати мртве рођаке спадају и славља уприличена поводом свадби и крштења живих чланова породице, као најзначајнијих обреда прелаза кроз које они пролазе за живота, а за које се верује да је на њима потребно присуство умрлих чланова породице, који тада бивају „упознати с новим чланом“. Док се практиковање спасовданске варијанте обичаја потенцијално ослања на Спасовданске задушнице из народнообредног календара, а духовске на Духовске задушнице из црквеног календара, божићне се уклапају у бадњеданску парадигму обичаја везаних за добро документовано веровање да на тај дан преци долазе у госте живима. Позивање умрлих пред Васкрс вероватно се ослања и на веровање да умрли током три дана Васкршњих празника могу без препрека да се врате, јер су врата пакла тада затворена.

У неколико претходних наврата када сам писала о обичају позивања умрлих на свеца међу клисурским и пољадијским Србима (Трубарац Ма-

тић 2018, 2019б, 2022), тај обичај сам била склона да тумачим као елемент култа предака везаног за сам обичај прослављање славе (што се потврђује у забележеној експликацији да се то ради као знак поштовања према умрлима). Подаци који говоре о постојању истог обичаја пред крштење детета и пред свадбу бацају ново светло на овај обичај и говоре о једном специфичном доживљају суживота између живих и умрлих чланова породице, те о правилима и методама регулације њихових контаката на безбедан начин, о годишњем календару међусобних сусрета унутар породичне куће, те динамике окупљања чланова породице, како живих тако и умрлих, а која је везана за пријем нових чланова у породицу.

Литература

Аксић, 2018: Н. Аксић, Крсна слава као живи елемент традицијске културе Срба у Дунавској клисури (Румунија). Темишвар–Ниш: *Исходишта*, 4, 9–28.

Богдановић, 2021: Б. Богдановић, Срби у румунском делу Баната: етнографија теренског истраживања. Темишвар–Ниш: *Исходишта* 7: 35–49.

Ивановић Баришић, 2007: М. Ивановић Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима.* Београд: Етнографски институт САНУ.

Ивановић Баришић, 2020: М. Ивановић Баришић, Божић код Срба у Соколовцу у Румунији. Темишвар–Ниш: *Исходишта* 6: 93–108.

Ивановић Баришић, 2022: М. Ивановић Баришић, Божићни циклус празника и обичаја код Срба у Банату – Румунија. У: Ивановић Баришић, Трубарац Матић, Богдановић, 2022: 5–145.

Ивановић Баришић, Трубарац Матић, Богдановић, 2022: М. Ивановић Баришић, Ђ. Трубарац Матић, Б. Богдановић, *Срби у Румунији II. Етнолошка истраживања Божића, крсне славе и свадбе.* Темишвар – Београд: Савез Срба у Румунији – Етнографски институт САНУ.

Недељковић, 1990: М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић.

Трубарац Матић 2018: Ђ. Трубарац Матић, Елементи култа предака у славским обичајима Срба из клисурских села румунског Баната (Белобрешка, Дивич, Стара Молдава). Темишвар–Ниш: *Исходишта*, 4: 373–383.

Трубарац Матић, 2019а: Ђ. Трубарац Матић, *У јеленовом колу. Мотив јелена у српској обредној лирици.* Београд: Етнографски институт САНУ.

Трубарац Матић, 2019б: Ђ. Трубарац Матић. Славски обичаји у румунском Поморишју (Чанад, Фенлак) и Банатској Црној Гори (Краљевац): резултати теренског рада обављеног у јулу 2018. године. Темишвар–Ниш: *Исходишта*, 5: 465–474.

Трубарац Матић, 2022: Ђ. Трубарац Матић. Славски обичаји међу Србима у румунском Банату. У: Ивановић Баришић, Трубарац Матић, Богдановић, 2022: 147–225.

Чоботин, 2018: Б. Чоботин, Елементи традицијске културе Срба у селима у долини Мориша: годишњи циклус. Темишвар–Ниш: *Исходишта*, 4: 401–411.

Djordjina Trubarac Matić

CALLING DECEASED RELATIVES TO THE FEAST: THE RITUAL-CALENDAR FRAMEWORK OF THE CUSTOM AMONG SERBS IN CLISURA (ROMANIA)

Summary

During the field research conducted in the first half of July 2025 in the settlements along the Romanian side of the Danube Gorge: Stara Moldava (Moldova Veche), Radimna, Srpska Požežna (Pojejena) and Belobreška (Belobreşca), new information was collected about the custom of inviting dead relatives to feasts. Apart from the mentioned villages, data has been collected about the same custom in the village of Mačević (Măceşti). This custom has so far been discussed exclusively in the context of inviting dead relatives to the *slava* feast (a custom recorded among Serbian population of the same area and in the villages of Poljadija during the field research conducted in 2017 and 2019). The latest field data indicate a greater number of feasts to which the dead family members are invited – apart from the *slava*, their graves are visited on the eve of Christmas, Easter, Ascension Day and Pentecost, as well as before the family celebrations on the occasions of weddings and baptisms. Specific ritual actions are performed at the graves and the dead are explicitly invited to join the upcoming feast. The collected field data are presented and commented within the broader context of beliefs and ritual practices documented among Serbs.

Keywords: Serbs in Romania, Danube Gorge, communication with the dead, inviting the dead family members to holiday feasts and family celebrations, the cult of ancestors.